

Adrijana Vidić

EKATERINA VELIKA, EKATERINA MALA: PROTURJEČJA AUTOBIOGRAFSKOG JASTVA 18. STOLJEĆA

dr. sc. Adrijana Vidić, Sveučilište u Zadru, avidic@unizd.hr, Zadar

izvorni znanstveni članak

UDK 821.161.1.09 Daškova, E. R. -94

rukopis primljen: 17.1.2014.; prihvaćen za tisak: 15.5.2014.

U radu se analiziraju pripovjedne strategije u autobiografiji Ekaterine Daškove, neuobičajene javne ličnosti u Rusiji 18. stoljeća. Zbog prirode njezina djelovanja u rodno normiranom kontekstu izgradnja identiteta u tekstu postaje niz iznalaženja pripovjednih kompromisa između javnih i osobnih uloga, što se ovdje prikazuje kroz fokus na rod i odnosnost.

Ključne riječi: Ekaterina Daškova; autobiografija; osobno i javno; rod; identitet

1. Uvod

Položaji i oblasti djelovanja Ekaterine Romanovne Daškove poprimaju stvarne proporcije tek kada se uzme u obzir kontekst njezine javne uloge. Bila je prva žena u Europi koja je stupila u državnu službu, književnica koja se okušala u više žanrova, novinarka, prevoditeljica, subesjednica Diderota, Voltairea, Adama Smitha i Benjamina Franklina, vlasnica jedne od najvećih knjižnih zbirki svog vremena u Rusiji (Woronzoff-Dashkoff 1994: 142). Ravnateljicom Ruske akademije znanosti imenovana je 1783. godine te je istovremeno osnovala i vodila Rusku akademiju. Bila je i prva članica Američkoga filozofskog društva, članica Peterburškoga ekonomskog društva, Irske kraljevske i niza drugih europskih akademija, pa se s pravom može govoriti o veleposlanici ruske kulture 18. stoljeća na Zapadu i francuskog prosvjetiteljstva u Rusiji (Woronzoff-Dashkoff 1996: 409). Zbog javnog djelovanja združenog s književnom proizvodnjom riječ je o najbolje dokumentiranom i najradije proučavanom životu tog razdoblja (Rosslyn 2003: 4), a sama ga je opisala u tekstu *Mon histoire*. Pisati započinje 1804. godine u progonstvu na sjeveru na molbu Marthe Wilmot, koja je tad posjećuje sa sestrom Catherine.¹ Kao predgovor

¹ Ruski naslov varira, ponekad mu se dodaju godine rođenja i smrti (*Zapiski 1743-1810*), a najčešći je *Zapiski knjaginja E. R. Daškovej* [*Memoari kneginje E. R. Daškove*]. Memoarsko određenje teksta nikako nije

umetnuto pismo Marthi upozorava na sadržaj koji slijedi, jer u njemu ističe da joj sudbina (naziva se Ekaterinom Malom) prati onu Ekaterine Velike (Daškova 1987: 35).

Na francuskom je svoj autobiografski tekst napisala i potonja. Prema mišljenju Irine Savkine oba se bave:

problemima (i složenosti) ženskog postojanja (u svojstvu žene, ostajući ženom) u javnom svijetu koji živi po 'muškim zakonima', pa stoga prisiljava na rodne maskarade. Istovremeno se i u jednim i u drugim memoarima podvlači dragocjenost privatnog ženskog života, privatnog ženskog Ja, koje se s jedne strane gradi uz pomoć postojećih stereotipa ženstvenosti (idealna, požrtvovana majka), a s druge njihovim rušenjem kroz (svjesno ili nesvjesno) otkrivanje njihovih proturječnosti i kroz dopunu drugim crtama ženstvenosti, na primjer, pozitivno ocijenjenom seksualnom privlačnošću (u tekstu carice). Najvažnije je to što u ovim memoarima slični problemi postaju predmetom razmatranja: čin samoopravdanja i samopotvrde svoje proturječne individualne ženstvenosti postaje sam čin autobiografskog pisma (Savkina 2001: 72)².

Tvrđnju o sličnosti u samopredstavljanju dviju istaknutih javnih djelatnica 18. stoljeća navodimo i zato jer je u autobiografiji Daškove ono izrazito povezano s Ekaterinom II., što će biti dio teme ovog rada. U njemu ćemo pokušati prikazati pripovjedne strategije putem kojih se izgrađuje autobiografkinjina „proturječna individualna ženstvenost”, koncentrirajući se pritom na rodne uloge i njihova prekoračenja, kao i na ulogu odnosnosti u stvaranju tekstualnog identiteta.

2. Mon histoire, ili?

Različite manipulacije ranim ruskim ženskim autobiografijama nisu rijetkost, a kod Daškove se svode na ovdje nezaobilazno pitanje o autentičnosti. Vjeruje se da su u početku postojala tri različita primjerka: originalni rukopis na francuskom, Marthin francuski prijepis i Catherinin engleski prijevod. Catherine je 1807. godine otputovala kući i odnijela sa sobom engleski primjerak, a kada je poslije druga sestra namjeravala učiniti isto, ruske su je vlasti uhitile i ispitivale pod optužbom da krijumčari tajne dokumente. Martha je tad spalila original rukopisa Daškove, njezinu prepisku s Ekaterinom II. i još neke važne papire, pa se smatralo da su preostala dva primjerka teksta: engleski u Engleskoj i kod Daškove nacrt najvjerojatnije nenamijenjen objavljivanju. Englesko izdanje za koje je bila zaslužna Martha pojavilo se tek 1840. godine. Prema njemu se tiskaju francuski, njemački

neispravno jer je službena verzija života javne osobe i usmjeren na povijesni kontekst kroz autoričino djelovanje u njemu. Uzimajući u obzir te osobitosti, u ovom radu biramo termin autobiografija zbog bavljenja subjektivnošću i nememoarskim slojevima. Rasprave o distinkciji puno su mlađe od Daškove, ruska tradicija nesklona odabranom terminu, a sama autorica kao da daje za pravo koristiti oba (isključivo u izdanju koje se temelji na onom Marthe Wilmot): „Pišem povijest svoga života, a ne povijest svoga vremena i stoga ne smatram nužnim podrobno govoriti o političkim događajima te epohe. Dotaknut ću ih se u onoj mjeri koja je nužna za jasnoću moje priče” (Daškova 1990: n. pag.). Na drugom mjestu: „Ovi memoari bi trebali biti zrcalo ne samo mog života već i onog duha koji je na mene utjecao” (Daškova 1990: n. pag.).

² Svi prijevodi s engleskog i ruskog jezika su vlastiti.

i češki prijevod te Gercenovo rusko izdanje iz 1859. Nacrtna verzija Daškove koja je ostala u Rusiji prvi put je izašla 1881. godine, a cjelovito izdanje engleskog prijevoda tek 1958. (Woronzoff-Dashkoff 1996: 413-414).³ Verzija teksta iz arhiva nećaka otkrivena je 1810. godine u ostavštini. Riječ je o prijepisu originala koji je napravila Martha Wilmot i sadrži autoričine ispravke. Postojanje ove verzije dopušta pretpostavku o tome da je Martha napravila dvije sačuvane kopije i dovodi u pitanje konačan broj rukopisa. Zbog njezinih dnevničkih opisa prepisivanja postoji opravdana sumnja da je Catherine izvan Rusije pored francuske verzije odnijela i dva engleska prijevoda. Iz istih razloga nije poznato je li Martha za prvo englesko izdanje napravila novi prijevod francuskog originala ili je iskoristila već postojeći sestrin (Dmitriev i Veselaja 1987: 27-28).

Kelly Herold ističe dodatne kontroverze oko teksta koje vode do postavljanja pitanja što uopće čitamo kada čitamo ovu autobiografiju. Prijevod u 19. stoljeću nije imao isto značenje kao danas, pa tvrdnju Marthe Wilmot da je njezin prijevod vjeran izvorniku treba uzeti s oprezom. Izbacila je opasne političke komentare i dijelove vezane uz osobne neuspjehe, no tekstu je, prema mišljenju Kelly Herold, dodala *humilitas topus* u tolikoj količini da bez njezine intervencije ne bismo mogli govoriti o pokušajima pronalaska ravnoteže između osobnog i javnog (Herold 2001: n. pag.).

3. Javno, osobno, pripovjedno

Spomenuto pismo Marthi jedina je u tekstu prisutna moguća apologija pisanja. U njemu je službenom povodu skidanja klevete suprotstavljen intimni naručitelj bez kojeg, prema vlastitoj tvrdnji, tekst ne bi niti nastao: „Ono što od mene nisu mogli dobiti rodbina ni prijatelji izvršila sam na njezinu molbu bez obzira na to što nisam imala želju, pa sam ove memoare napisala upravo zato što je ona to jako htjela. Gospođica Wilmot jedina može njima raspolagati pod uvjetom da se tiskaju tek poslije moje smrti” (Daškova 1987: 207).⁴ Vlastita djeca neslavno su ispala iz ove uloge. Otvoreno progovara o rasipnoj kćerki čije je dugove otplačivala i sinu koji je nije obavi-

³ Budući da je značajno različito i da se radovi o Daškovima često i bez upozorenja oslanjaju na tu varijantu, nju ćemo prevodenu s ruskog (izdanje iz 1990. godine) ovdje koristiti za usporedbu. Citirani dijelovi teksta većinom će dolaziti iz ruskog izdanja prema francuskom tekstu iz arhiva kneza Voroncova (izdanje iz 1987. godine).

⁴ Pismo nije dio nacrtna verzije Daškove, ali se u pravilu pri tiskanju verzije iz arhiva Voroncova zbog važnosti preuzima iz engleskog izdanja Marthe Wilmot (Dmitriev i Veselaja 1987: 31). „Kada sam već na svijetu proživjela šezdeset godina, podnijela mnoge nesreće, bolesti, žestok progona i u samoći se predala dobrobiti svojih seljaka, prvi put sam pogled usmjerila na prošlost i vidjela laži i pristrane optužbe koje su neki francuski pisci rasprostranili o Ekaterini Velikoj. Ti su autori, vjerni niskim ciljevima i nadahnuti raspuštenošću današnjeg vremena, odlučili usput ocrniti i oklevetati i njezinu nevinu prijateljicu – Ekaterinu Malu. Iz njihova pisanja proizlazi da je Vaša Daškova sklona upravo onim porocima koji su joj potpuno strani: ona je i obična razvratnica i žena zločinački častohlepna. Iz toga je lako moguće zaključiti da je strogo moralan život vođen daleko od svijeta, koji samo rijetki uspijevaju razumjeti, a još manje zavidjeti na tome, nezaštićen pred otrovnim perom zavidnih klevetnika koji udovoljavaju svom niskom osjećaju neutemeljene zlobe. Znajući da je Ekaterina II. pokušavala pronaći sredstvo protiv zla kojeg su nesretnoj Francuskoj nanijeli iluminati i samozvani filozofi, ti su se ljudi, plašeći se moći uistinu velike i izvanredne ličnosti, svetili napadom na ženu koja nije imala utjecaja ni na državne stvari niti na vlast, težeći joj oteti ono najdragocjenije – besprijekornu reputaciju” (Daškova 1987: 35–36).

jestio o vjenčanju. Slično obračune vrši i u areni javnog, iznevjeravajući tvrdnje o izuzeću pretrpljenih uvreda. Iako ih je moguće većinski prešutjela, Daškova se bez uznemirenosti osvećuje cijelom nizu povijesnih lica zaključno s Ekaterininim nasljednikom.

Heldt s ovom uspoređuje autobiografije Durove i Sohanskaje, ističući da je za sva tri teksta karakterističan osjećaj svrhovitosti koji autorice pronalaze izvan uobičajene ženske sudbine svog vremena. Svaka poznaje celibat i izolaciju, Daškova i Durova čak krajnju popularnost i zaborav, a „(...) nesigurnost, usamljenost i djelomičan neuspjeh, koji prate potragu za samodefiniranim ženskim postojanjem, perceptivno su u prvom planu” (Heldt 1987: 66). Spomenut će i službenu žensku autobiografiju u kojoj javno žensko jastvo zasjenjuje osobno, svi su konflikti riješeni i vlada osjećaj misije kao kod Ekaterine II. i Vere Figner, čija službena jastva ne odstupaju, a svaka pojava uznemirujućih iskustava iz prošlosti pretvara se u moralni poučak na putu do ispravnosti (Heldt 1987: 68). Njih smatra manje zanimljivim od jastava koja nisu toliko nepogrešiva, dok postoje i granični slučajevi osobite izmiješanosti osobnog i javnog poput Daškove.

Woronzoff-Dashkoff pak tvrdi da Daškova svoj život otkriva „kroz integrirane uzorke subjektivne vizije, birajući i organizirajući one materijale koji razjašnjavaju i potvrđuju njezin identitet” (Woronzoff-Dashkoff 1996: 414). Tekst ostavlja jak dojam promišljene retrospektivnosti koja ništa ne propušta motivirati, čineći to krajnje odmjerenom. Skoro pa potpunu odsutnost čuđenja podupire i začudno za kontekst vremenski bliskih tekstova neoslanjanje na religiozne instance, kao i pomirljiv finale.⁵ Ravnotežu sastavljenu od približno jednakog broja uspona koji se oslanjaju na snagu i razboritost, te povijesno uvjetovanih padova, osobito pripisujemo pripovjednoj sklonosti paralipsi. Na primjer, scena krštenja opisana je jednom jedinom rečenicom bez natuknica o burnim događajima koji slijede. Iako je tradicionalno sama kuma imala ulogu držati dijete, nju je držala Elizaveta, dok joj je kum bio Petar III. Moguće konotacije ovog prizora su odbijanje veze s budućim vladarom u čijem svrgavanju sebi pripisuje vodeću ulogu ili je čak riječ o zgodnoj fikcionalizaciji zbog davanja mitskih proporcija događaju, ali i vezama s vladaricama, no ništa od onog što slijedi i usko je povezano s ovim ne otkriva dok ne dođe vrijeme za to. Sličan tretman ima razasuti motiv sestre. Kada je spomene prvi put, lišava nas činjenice da će postati prilježnica cara koji je njoj samoj kum i kojeg će petnaestak godina kasnije svrgnuti, te da će nakon svrgavanja i smrti cara njegova zakonita supruga postati kuma sinu prilježnice pokojnog muža. Ovakav postupak koristi i u distribuciji uvrede koju joj nanosi sin zatajivši namjeru sklapanja braka. Pripovijedajući na početku teksta o sklapanju vlastitoga, upadljivo naglašava častan postupak starijeg Daškova koji ne poduzima službene korake bez majčina blagoslova. Podatak strši kao suvišno ponavljan u neposrednom okruženju, ali i zbog paraliptičke izolacije od događaja koji slijede. Da bi dala dimenzije uvredi,

⁵ „Zaključila bih rekavši da sam sa svoje strane činila dobro koliko je bilo u mojoj moći i da nikome nisam učinila zla, a jedino oruđe moje osvete za svu nepravdu, intrige i klevetu koje sam pretrpjela bili su zaborav ili prezir. Svoju sam dužnost izvršila onako kako sam je shvatila, u skladu s onim što je nalagao razum. Čestita srca i čistih namjera podnijela sam sve muke i da me nije podržavala mirna savjest bih, dakako, popustila pod njima, pa sad nadolazeći kraj života dočekujem bez straha i zabrinutosti” (Daškova 1987: 207–208).

ponovno izvlači tu činjenicu kada se našla u ulozi majke i saznala da se sin oženio, pri čemu izbor nevjestice za nju i nije bio najsretniji.

Ovaj primjer ujedno prikazuje kako se Daškova prebacuje iz javnog u osobno i natrag u javno. Za brak saznaje zahvaljujući nesporazumu u društvu s kojim je vežu javni interesi. Kretanjem po javnoj sferi spotiče se o osobni podatak:

No ta usiljenost nad sobom zamalo je postala kobna. Zamijetili su moju uznemirenost, a da mi se vladarica nije nekoliko puta obratila, moglo se pojaviti mišljenje da sam pod sumnjom zbog zločinačke prepiske s neprijateljima države. Primijetivši moju žalost, potonulost u misli i nerazumijevanje događaja oko sebe, carica mi se obraćala veselim riječima i šalama koje je znala smisliti u tren oka. Poslije predstave nisam išla carici kao što su to obično činili njoj bliski, već sam otišla kući. Nervna groznica, tuga i uvrijeđenost koje su ovladale mojom dušom učinili su da nekoliko dana mogu samo plakati (Daškova 1987: 171).⁶

Za identifikaciju načina na koji je „napravljena” ova autobiografija može poslužiti i pripovijedanje o smrti sina. Čitatelj možda ne očekuje prerastanje događaja u epizodu, ali iznenađuje da se njime bavi u svega nekoliko rečenica na koje nadovezuje brigu za dvorske spletke. S iznimno reducirane prisposode o gubitku i vlastitoj reakciji izravno prelazi na uvredu koju joj nanose Orlovi dodijelivši joj na Ekaterininom krunidbi mjesto za položajem niže dame. Pritom najviše pozornosti posvećuje svojem dostojanstvenom držanju u javnosti. Nanošenje uvrede od strane ljubavnika koji upravljaju vladaričinim ponašanjem postat će zakonitost cijelog teksta i kulminirati nasljednikom, najvjerojatnije začetim u vezi s jednim od njih. Stričevom proročanskom upozorenju da su takva hirovita protjerivanja i pozivi natrag redoviti u blizini prijestolja ne pridaje važnost komentarom, ali ga podvlači situacijskim kontekstom. Njegov kratki monolog vješto je umetnut usred autoričine jurnjave u muškoj uniformi između obitelji i još neokrunjene Ekaterine.⁷

Prema patrijarhalnim zakonitostima vremena nije mogla otvoreno težiti ravnoteži osobnog i javnog ni u životu niti u tekstu, što vodi do „stalne napetosti između samouvjerenog predstavljanja vlastitih djela i riječi – često odvažnih i sjajnih – i skromnog poricanja zasluga kojima prati ili najavljuje ove opise (...)” (Gheit 1995: 5). Vodstvo

⁶ Nakon dva mjeseca dobiva pismo u kojem je moli za dopuštenje za brak „već oženjen, što je cijeli Peterburg znao i o tom se bezmislenom braku govorilo skoro u svakoj kući” (Daškova 1987: 171). Osobno i javno ponovo su izmiješani:

Započela je nervna groznica, izgubila sam apetit, vidno mršavjela i osjećala se usamljenom ne samo u svojoj kući već na cijelom svijetu, jer više nisam nalazila utjehu u onima od kojih sam je mogla očekivati.

Na zimu sam se počela osjećati bolje i uspjela se ponovo baviti dužnostima ravnateljice jedne i predsjednice druge akademije. Prihvatila sam se prikupljanja riječi za tri slova abecede, a također i točnih definicija da bih objasnila sve riječi koje se odnose na moralnost, politiku i način vladavine. To mi je bilo povjereno na jednom od akademskih skupova. Zadatak koji je bio tako složen zahtijevao je vremena i danju me odvlačilo od nametljivih tužnih misli (Daškova 1987: 171–172).

⁷ „Zatim je počeo iznositi mišljenje o prijateljevanju s vladarima koje s njihove strane ne odlikuju ni postojanost niti iskrenost. Za to je imao dokaze. Uistinu, za carevanja Elizavete, koja ga je nagradila prijateljevanjem i uz koju je bio vezan od mladosti, iskrenost i čistoća njegovih postupaka i namjera ga nisu spasile od otrovnih žalaca spletki i zavisti” (Daškova 1987: 73).

akademije odbija na temelju spola, unatoč postojanju iznimne ambicije i uspjeha za razliku od kolege prethodnika, ali je prepoznatljiv i otpor društva, jer pri primanju na dužnost službenici nisu znali koji postupak primijeniti. Jehanne M. Gheit u tom vidi bihevioralnu taktičnost, čak i lukavost. Prisegom na odanost kruni pri stupanju na položaj izjednačava se s muškarcima, ali u govoru ističe da je svjesna da je žena, čime unaprijed zagušuje zle jezike, jer se nitko ne bi smio buniti protiv autokratske volje koja ju je na položaj dovela (Gheit 1995: 5). Tragove dvostrukosti samoprikazivanja nalazi i u drugih protagonistica, kao, na primjer, u kiparice koja se „zbog vlastite skromnosti trudila skriti, a ne izložiti svoje znanje” (Daškova 1990: n. pag.).⁸ Ingeniozno identificira dodatan način za realan samoprikaz kroz upotrebu svjedočenja drugih ljudi, poput Voltaira ili Diderota, koji umjesto nje „govore” ono što sama ne smije (Gheit 1995: 7).

4. Javno, osobno, odnosno

Pripovijedanje započinje „javnije” od većine ranih autobiografkinja jer roditelji, za razliku od dvorskog okruženja, ne igraju skoro nikakvu važnu ulogu. Već prva rečenica je indikativna: „Rodila sam se u Peterburgu 1744. godine. Kraljica Elizaveta se upravo vratila iz Moskve poslije svoje krunidbe” (Daškova 1987: 37). Osim što iz nepoznatog razloga navodi krivu godinu, točniji trenutak dolaska na svijet određuje prema stanju ruskog prijestolja, što će, unatoč smjeni vladara, biti trajna osobina teksta. Već u sljedećoj rečenici u nazočnosti je vladarice i njezina nećaka na vlastitom krštenju, a nekoliko desetaka stranica kasnije će ga svrgavati. Ipak je i krajnje kratak spomen majke, koje je umrla kad je imala dvije godine, dovoljan da se na određen način može govoriti o matrilinearnosti. Iako je teško dovesti u vezu sa samooblikovanjem Daškove, upravo činjenica da je prijateljerala s Elizavetom i pomagala je novčano dok je ova još bila kneginja blisko je povezala Daškovu s caricom, a kasnije i njezinim nasljednicima. Drugim riječima, pored porijekla je moguće majčina bliskost s caricom predodredila za život (i tekst) sa specifičnim odnosom osobnog i javnog. Nitko od rođaka ne izbija u prvi plan kao figura odnosnosti, a i sama najavljuje da se neće baviti obitelji Voroncov jer je dovoljno poznata. Osobne događaje poput rođenja djece pokriva tek rečenicom ili dijelom rečenice.⁹ Iznimka od svega navedenog prerano je preminuli muž o kojem piše laskavo kroz cijele epizode.¹⁰

⁸ Navedeno se pojavljuje u šesnaestom poglavlju izdanja koje je priredila Martha Wilmot. Verzija citata iz izdanja prema arhivu Voroncova potpuno je drugačija: „Temeljito znanje kod nje se spajalo s umom, talentom i skromnošću” (Daškova 1987: 132).

⁹ Zanimljivo je da Daškova do udaje nije govorila ruski pa je zbog uklapanja u obitelj učila „novi” jezik. Događalo se da, kao u ovom slučaju, nevjeste odgojene u kontekstu druge polovine 18. stoljeća nisu uopće poznavale ruski, dok su nekoliko desetljeća ranije obrazovane ili potpuno neobrazovane svekrve imale problema sa stranim jezicima. Pisma plemkinja na ruskom puna su gramatičkih grešaka i najčešće u potpunosti lišena interpunkcije i ispravne sintakse. Ruski postaje obavezan tek iza 1812. godine uslijed vala patriotizma (Pushkareva 2003: 116).

¹⁰ „Četrdeset je tužnih godina, koje sam imala nesreću proživjeti poslije obožavanog supruga, prošlo od vremena njegova gubitka i ni za kakva svjetska blaga ne bih htjela propustiti pamćenje o najsitnijim okolnostima iz najsretnijih dana mog života” (Daškova 1990: n. pag.) U tekstu iz arhiva Voroncova: „I danas,

Ovi su slojevi čisto osobnog izmiješani s istovremeno osobnim i javnim pogledima na carsku obitelj, koja u različitim inkarnacijama poprima ulogu surogatne. Majčina uloga u njoj svakako bi pripala Elizaveti, čija se stabilno pozitivna karakterizacija zadržava do kraja. Surogatna obitelj prelazi u sferu javnog s pojavom Ekaterine II., a obje žene ekstremno istupaju u javnost intrigantnim svrgavanjem Petra III. Teško je precizirati ulogu Ekaterine II., no ona svakako od pojavljivanja do kraja autobiografije nije ista. Možda bi najtočnije bilo reći da je najprije predstavljala neku vrstu mlade, a zatim sve otuđenije starije sestre. Jehanne M. Gheit ovaj se odnos povremeno čini predanošću, ali i opsjednutošću, što podvlači tvrdnjom Marthe Wilmot da je vladaričin portret visio u svakoj sobi Daškove. Tome dodaje i javne, patriotske razloge, jer je Daškova bila uvjerena da Ekaterinina vladavina pridonosi boljitku Rusije (Gheit 1995: 10). Zanimljivo je da su muškarci iz te „obitelji” opisani vrlo nelaskavo, što se proteže do granica upadljivog bavljenja vrlinama supruge vladara kojim tekst završava. Jedva spomenuvši Alekseja I., ne propušta istaknuti hvalevrijedne strane njegove supruge. Ne možemo i ovo ne povezati upravo s potragom za legitimitetom ženskog djelovanja u rodno normiranom kontekstu, jer se u tekstu, čini se, suptilno iskorištava svaka prilika za isticanje ženske sposobnosti i manjkavosti nametnutih pravila. Otud, po svoj prilici, i takva tekstualna usmjerenost na odnos s najvažnijom ženskom vladaricom. Uspješno izbjegava dati mu eksplicitno negativne nijanse zadržavajući privid nužnosti njegova karaktera, a zbog ekstenzivnosti i dinamike čini središnji pokretač teksta. Njihov prvi susret iz vremena zaruka opisuje ovako:

Iste su zime kod nas u goste na večeru došli veliki knez (budući Petar III.) i velika kneginja, koju će poslije s pravom nazvati Velika. Stranci su me Ekaterini ocrтали pretjerujući, pa je bila uvjerena da cijelo vrijeme učim i čitam. To je odmah izazvalo njezinu naklonost i za posljedicu utjecalo na cijeli moj život te me uzdiglo na pijedestal koji bi mi u protivnom bio nedostupan. Mogu dodati da osim mene i velike kneginje u to vrijeme nije bilo žene koja bi ozbiljno čitala. Osjetile smo uzajamnu simpatiju. Ekaterinin šarm, osobito kada bi naumila nekoga osvojiti, bio je prejak da joj naivno stvorenje, koje je jedva napunilo petnaest godina, ne bi zauvijek dalo svoje srce. (Pa ipak je imala jakog suparnika – kneza Daškova za kojeg sam bila zaručena, no on mi je uskoro proniknuo u misli i nije ostalo mjesta suparništvu među njima.)¹¹ (...) Taj je susret bio povod mnogim događajima o kojima ću pripovijedati (Daškova 1987: 40–41).

Tako započinje složeni odnos koji je trajao sve do caričine smrti, ali je posljedice Daškova osjećala do svoje.

Na ovo se osvrnula i Irina Savkina nazvavši Ekaterinu „stalnom pozadinom za usporedbu i samotumačenje” (Savkina 2001: 66). Ističe da funkcionira kao narativna dvojnica autorice u slučajevima kada se uspoređuju njihove javne zasluge (obrazovanost, sklonost riziku, odlučnost pri postupanju i sl.), ali i kao suparnica ili čak zaštitnica prije

kada je prošlo četrdeset tužnih godina otkako sam izgubila obožavanog muža, bog zna da uopće ne mislim da se nismo trebali predavati 'djetinjastosti'” (Daškova 1987: 46).

¹¹ Ovaj podatak ne pojavljuje se u izdanju prema verziji Marthe Wilmot.

Ekaterinina preuzimanja prijestolja 1762. godine (Savkina 2001: 67). I Jehanne M. Gheit proglašava muža i Ekaterinu dvjema najvećim točkama odnosnosti u tekstu, a interpretacijski izazovniji odnos sa caricom takvim zbog suprugove preuranjene smrti, ali i zbog moguće žudnje za sferom javnosti. Ekaterina II. imala je kapacitet spojiti u sebi obje sfere, i osobno i javno, dok je mužu potonja nedostajala. Međutim, osjeća je koje prema njima gaji kroz tekst često izjednačava. Donekle su paralelne i scene tajnih noćnih posjeta jer su u oba slučaja njih dvoje u nekoj vrsti opasnosti, a Daškova krhka zdravlja, trudna ili bolesna (Savkina 2001: 11). Tekst nudi dovoljno materijala za psihoanalitičko čitanje posebnih osjećaja naspram Ekaterine II., u što se zbog moguće latentne ljubomore uklapaju i odvratnost naspram cara i njegovo svrgavanje, pa bi usmjerenost na javno u slučaju potvrde pretpostavki dobila osobne nijanse.

5. Javno, osobno, rodno

Smještajući dokumentarnost i referencijalnost u drugi plan i postavljajući u prvi svjestan pokušaj samopredstavljanja i samopotvrde, A. Woronzoff-Dashkoff vidi rod kao „središnji određujući čimbenik pri pokušaju Daškove da stvori i da pismeni izraz vlastitom životu” (Woronzoff-Dashkoff 1996: 414). Ostala je svjesna vlastita spola i njemu nametnutih ograničenja jednako kao i vlastite izuzetnosti na čelu ustanova i pri svrgavanju cara. Iznova aktualizira svoj položaj u propisano muškim ulogama, što nikako nije lišeno taktičnog bunta, kao u izjavi da je „sam gospodin bog izbavio od dužnosti ravnateljice Akademije učinivši me ženom” (Daškova 1987: 151).¹² Tema je izričito podvučena i zbog prisutnosti rodnog preodijevanja te artikulacije njegovih posljedica jer, poput Nadežde Durove, i ova autobiografkinja koristi mušku vojnu uniformu da bi ostvarila i legalizirala svoje sudjelovanje u službenoj povijesti. *Coup d'état* 1762. godine, još dramatičniji u varijanti Marthe Wilmot zbog podjele na poglavlja koja simuliraju romansiranost, podrobno je i ekstenzivno ispričovijedan. Nakon nekih skandala i groznih uvreda koje nanosi Ekaterini II. slaba popularnost vladara u narodu dodatno jenjava, što Daškova koristi za pokretanje revolucije izrazito naglašavajući vlastitu ulogu.¹³ Dodatan mogući

¹² U izdanju Marthe Wilmot: „Rekla sam joj otvoreno da život vladarice može proći nezamijećeno pred sudom povijesti, ali da se štetna i nesmotrena razdioba društvenih dužnosti nikada neće završiti i da kao žena po svojoj prirodi ne mogu rukovoditi Akademijom znanosti” (Daškova 1990: n. pag.).

¹³ Naglašavanje doseže vrhunac samo u inačici Marthe Wilmot: „Što se mene tiče, ruku na srce, tvrdim da se, iako mi je pripadala glavna uloga u tom prevratu svrgavanja nesposobnog monarha, skupa s tim čudim činjenici: ni povijesno iskustvo niti vatrena mašta osamnaest stoljeća nemaju primjera takvog događaja kakav se pred nama odigrao u svega nekoliko sati” (Daškova 1990: n. pag.). U tekstu iz arhiva Voroncova: „Što se mene tiče (potpuno iskreno priznajem), došavši na ideju o svrgavanju monarha koji nije sposoban vladati sam počela dosta razmišljati o tome (koliko je sposobna razmišljati osamnaestogodišnja glava), ali, otvoreno kažem, ni čitanje knjiga o prevratima ni moja mašta niti moje pretpostavke nikad ne bi dali rezultate poput uhićenja Passeka” (Daškova 1987: 66). Oleg Solov'ev tvrdi da se različita svjedočanstva vezana uz svrgavanje razlikuju isključivo u detaljima te da je Daškova Ekaterinu II. razdražila izvankontekstualnim pripisivanjem zasluga. Prenosimo dio iz caričina pisma bivšem, „predorlovskom” ljubavniku: „Istina, jako je pametna, ali s velikim častohlepljem u sebi sjedinjuje i mušičav karakter, pa je naši starješine ne vole. Samo lakomisleni ljudi su joj priopćavali ono što su znali i to tek sitne pojedinosti” (Solov'ev 2004: 274).

osobni povod ishitren je otkaz koji car daje Daškovu zbog slučaja neposluha vojnika s kojima nije imao nikakve veze, ali je bio primoran napustiti prijestolnicu do daljnjeg.

I prije samog rodnog preodijevanja Daškova ambivalentno mijenja zaštitničke i šticieničke uloge. Muževno se preplašila za Ekaterininu sudbinu zbog Elizavetine samrti i smjene na prijestolju pa ju je, iako onemoćala od bolesti i hladnoće, krišom posjetila. Ekaterina II. pak izvrće uloge kada je zaštitnički poziva u postelju i majčinski joj pokriva noge.

Posjela me je na krevet i nije dopustila govoriti dok ne zgrijem noge. (...) 'Što Vas je ovako kasno meni dovelo, draga kneginjo, i natjeralo da riskirate zdravlje koje je toliko dragocjeno meni i vašem mužu?' 'Vaše veličanstvo, nisam se više mogla protiviti želji da saznam što se može učiniti da se rastjeraju oblaci nad Vašom glavom. Vjerujte mi, zaklinjem Vas bogom, zaslužujem vaše povjerenje i nadam se da ću ga zaslužiti u budućnosti. (...) Mogu li Vam biti od neke koristi? Naredite, upravite mnome.' Velika kneginja je zaplakala. Uzela je moju ruku, privila je na srce i rekla: 'Neopisivo sam Vam zahvalna, draga kneginjo, i vjerujte da vam govorim iskreno i s punim povjerenjem da nemam nikakav plan. Ne mogu ništa poduzeti, trebam se i želim muževno suočiti s onim što će se dogoditi. (...)' Bacila se u moj zagrljaj i nekoliko minuta smo sjedile tako pritisnute. Naposljedku sam ustala s postelje i, ostavivši krajnje smetenu, zabrinutu Ekaterinu, vratila se u kočiju posve izmoždena (Daškova 1987: 50).

Pred kraj svrgavanja obje žene posežu za preodijevanjem, a prethodno se Daškova sama nekoliko puta oblači u mušku odjeću i preuzima pripadajuće oblike ponašanja. Muško odijelo koje je „stiskalo i ograničavalo moje pokrete” (Daškova 1990: n. pag.) također jako podsjeća na Durovu kojoj uniforma daje slobodu kretanja, ali je sputava njezina težina.¹⁴ Daškovu muče i kavalirske misli i porivi:

Misli su se borile s očajem i užasnim slikama, gorila sam od želje da otputujem ususret carici. No stezanje koje sam osjećala od muške odjeće me prikovalo za postelju u pasivnosti i osami. Osim toga, mašta je radila bez odmora, ocrtavajući povremeno caričinu slavu i sreću Rusije, ali te su slatke prizore smjenjivale druge strašne misli. I najmanji me zvuk budio, a Ekaterina, ideal moje uobrazilje, pričinjala mi se blijeđa, unakažena (Daškova 1990: n. pag.).¹⁵

Pri trijumfalnom susretu pred nju izlazi u ženskoj haljini, neuredna i raščupana „kao danak pobjedi” (Daškova 1987: 69), no ženski kostim dobiva simboličan dodatak. S jednog od dostojanstvenika skida lentu s Ordenom sv. Andreja, rezerviranu za muškarce (u iznimnim slučajevima i carice), i (o)vjenčava je, a ova sa sebe lentu sv. Ekaterine

¹⁴ Nelagoda se pojavljuje samo u izdanju Marthe Wilmot. U izdanju prema arhivu Voroncova nema spomena ničega sličnog, osim što se kasnije opravdava carici da joj nije mogla krenuti ususret jer krojač nije donio muško odijelo (Daškova 1987: 68–69).

¹⁵ Ništa od podataka o neudobnosti odjeće i kavalirskog straha za caricu se ne pojavljuje u izdanju prema arhivu Voroncova: „Poslije njegova odlaska prepustila sam se čemernim mislima i mašta mi je ocrtavala zloguke slike. U šest ujutro naložila sam sobarici da mi pripremi svečanu haljinu” (Daškova 1987: 68).

koju Daškova sprema u džep. Muška uniforma, međutim, privremeno otvara ranije nedostupna vrata:

Dva oficira koji su stražarila na vratima savjeta su me, vjerojatno začuđeni mojim hrabrim kretanjem ili pretpostavljajući da imam pravo stalnog pristupa Ekaterini, bez ikakvih prepreka propustili u njezinu sobu. (...) Moja neočekivana pojava u savjetu začuđila je uvažene senatore, od kojih me nijedan nije prepoznao u vojnoj odori. Primijetivši to, Ekaterina im je kazala moje ime, dodavši da prijateljstvu sa mnom taj tren ima zahvaliti za skretanje pozornosti na jednu jako nužnu mjeru predostrožnosti koju je potpuno smetnula. Svi senatori su ustali da bi mi čestitali, pri čemu sam porumenjela i ogradila se od časti koja je vrlo malo pristajala dječaku u vojnoj uniformi (Daškova 1990: n. pag.).¹⁶

Zanimljiv je i komentar svite pristale uz Petra III.: „To je odvažna žena”¹⁷ (Daškova 1987: 52), no možda je još zanimljivija cijela epizoda u kojoj visoko, mahom muško društvo uglas izgovara ove riječi nakon što je cara galantno optužila da vara u društvenoj igri. Tu prvi put ističe odanost Ekaterini, ovdje ispred vlastite obitelji, kada joj Petar III. savjetuje da poboljša rodbinske odnose u namjeri da zamijeni suprugu autoričinom sestrom. I u ovom primjeru mjesto osobnih osjećaja preuzimaju javni interes i lojalnost ili surogatna sestra, kako smo je prethodno nazvali.

Mlada i gotovo nevjerojatno razborita Daškova umjelo zadržava vanjski privid nerazumijevanja i poseže za darom koji je razvila u ranoj mladosti, jer „prividno obuzeta potrebama svog spola i uzrasta nisam odavala dojam onoga što se događalo u dubini moje duše i bila sam strastveno predana državnim interesima” (Daškova 1990: n. pag.).¹⁸ Bolujući u predbračnoj dobi, Daškova započinje potajice čitati, predstavivši ovo u tekstu kao uvježbavanje viših ciljeva: „...tajiti osjećaje i onda kada mi se lice prekrivalo bljedilom i vidljivom iznemoglošću”, dok je „um postupno jačao usred svakodnevnih napora” (Daškova 1990: n. pag.). Sebe, koja prakticira ovu disciplinu, u pismu Marthe Wilmot s početka predstavlja „mučenikom prisile (...), jer je mojoj prirodi skrivati osjećaje i predstavljati se u lažnom svjetlu uvijek bilo odvratno i nepodnošljivo teško” (Daškova 1990: n. pag.). Na ovo bismo poslije svega rečenog dodali – teško poput muške odjeće. *Nastala* zbog rođenja u krugovima u kojima je rođena u vrijeme kad je rođena, *razvijena* zbog zanimanja za vlastito obrazovanje i *nužna* zbog sfere u kojoj je djelovala, maska se arhitektonski upisuje kroz slojeve osobnog i javnog, motivirana rodnom i konvencijama. Naposljetku, i tekst kao cjelina, napisan pred smrt s deklarativnom svrhom dokidanja

¹⁶ Ili: „Ta tri posjeta su mi oduzela dosta vremena, počelo se smrkavati i nisam se imala kada preodijevati: žurila sam natrag u dvorac. Sobarica mi je saopćila da je u džepu moje svečane haljine pronašla orden. Bio je to briljantni Orden sv. Ekaterine koji je pripadao carici, pa sam ga uzela sa sobom. (...) I tako kao četrnaestogodišnji dječak stojim u oficirskoj odori s ostrugama i lentom preko prsa” (Daškova 1987: 75).

¹⁷ U izdanju Marthe Wilmot: „To je vrag (*bes*), a ne žena” (Daškova 1990: n. pag.).

¹⁸ U izdanju prema arhivu Voroncova: „(...) trudila sam se voditi običan život i biti tamo gdje su me navikli viđati. I samo kada sam ostajala sama doma moglo se nazrijeti da kujem planove koji nadilaze moje moći” (Daškova 1987: 58).

kleveta, što se proteže na dokidanje svih nepoželjnih zaostavština, postaje konačna javna maska koja nadživljava.

6. Zaključak

Autobiografija Daškove, bez obzira na varijante s promjenjivim omjerom ciljne proturječnosti, proturječnost izrazito pokazuje na razinama na kojima tekst poziva na promišljanje, sve do njegova nastanka i sudbine. Centrifugalna memoarska usmjerenost ovdje za artikulaciju pronalazi izrazito javan kontekst koji čini da se sam tekst percipira kao službena verzija života javne ličnosti. S druge strane, njegov bi nastanak prema podacima koje nudi bio upitan bez intimne naručiteljice, čije je daljnje sudjelovanje uz prethodni blagoslov autorice dovelo do pomutnje i pitanja o autentičnosti. Daškova iskorištava funkcionalnu dimenziju žanra da kroz javno samoprikazivanje naknadno uspostavi red i smisao, kako kroz obračunavanje s pretrpljenim uvredama u vlastitoj obitelji, tako i kroz ono s nekim javnim ličnostima s kojima je to u povijesnom kontekstu bilo teže izvedivo. Život strukturno posložen paraliptički, bez kronoloških skokova i prijevremenog povezivanja, slojeve osobnog i javnog čini izmiješanim i često ambivalentno pretopljenim jednim u druge, osobito u slučaju naglašene odnosnosti s Ekaterinom II. Carska obitelj, koja je narativno predočena ispred vlastite, naizmjenice pripada i osobnoj i javnoj sferi, pri čemu je moguće strateški istaknuta stabilna pozitivnost njezinih ženskih pripadnica, čak i u slučajevima padanja u nemilost koji se prikazuju kao nužnost. Tema roda i rodnih ograničenja usko povezana s pristupom javnosti postaje središnja te vrhunac ilustrativnosti doseže uvođenjem rodnog preodijevanja za ostvarenje u protivnom nedostupnih ciljeva. Pitanje roda izraz pronalazi u cijelom nizu primjera, a u autobiografski postavljenom naglasku čitanja na samooblikovanje dovodi do maske – rodne, bihevioralne i/ili pripovjedne – kao strategije rješavanja proturječnosti ovoga autobiografskog jastva.

Literatura

- Dashkova, Catherine (1995) *The Memoirs of Princess Dashkova*, Duke University Press, Durham.
- Dashkova, Ekaterina Romanovna, Martha Wilmot (1840) *Memoirs of the Princess Daschkaw. Vol. 1*, Henry Colburn, London, http://books.google.com/ebooks/reader?id=ofEDAAAAYAAJ&as_brr=0&hl=hr&printsec=frontcover&output=reader, posjet 25. prosinca 2013.
- Dashkova, Ekaterina Romanovna, Martha Wilmot (1840) *Memoirs of the Princess Daschkaw. Vol. 2*, Henry Colburn, London, http://books.google.hr/books?id=QxtOAAAAcAAJ&printsec=frontcover&dq=Daschkaw&hl=hr&sa=X&ei=vjXUpeiNYOWyQOYy4HgCA&redir_esc=y#v=onepage&q=Daschkaw&f=false, posjet 25. prosinca 2013.
- Daškova, E. R. (1907) *Zapiski knjagini Daškovoju*, Izdanje A. S. Suvorina, Sankt-Peterburg, <http://dlib.rsl.ru/viewer/01003733314#?page=1>, posjet 20. studenoga 2013.

- Daškova, E. R. (1987) *Zapiski. Pis'ma sester M. I K. Vil'mot iz Rossii*. Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, Moskva.
- Daškova, E. R. (1990) *Zapiski knjagini E. R. Daškovej*, Nauka, Moskva, <http://fershal.narod.ru/Memories/Texts/Dashkova/Dashkova.htm>, posjet 8. studenoga 2013.
- Dmitriev, S. S., G. A. Veselaja (1987) „Zapiski knjagini Daškovej i pis'ma sester Vil'mot iz Rossii”, u: E. R. Daškova, *Zapiski. Pis'ma sester M. I K. Vil'mot iz Rossii*, Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, Moskva, 5–32.
- Gheith, Jehanne M. (1995) „Introduction”, u: Catherine Dashkova, *The Memoirs of Princess Dashkova*, Duke University Press, Durham, 1–27.
- Heldt, Barbara (1987) *Terrible Perfection: Women and Russian Literature*, Indiana University Press, Bloomington.
- Herold, Kelly (2001) „Dashkova's Memoirs and the Mystery of the Brooke Manuscript”, AATSEEL, <http://www.aatseel.org/100111/pdf/program/2001/abstracts/Herold.html>, posjet 13. prosinca 2013.
- Pushkareva, Natalia (2003) „Russian Noblewomen's Education in the Home as Revealed in Late 18th- and Early 19th-Century Memoirs”, u: *Women and Gender in 18th-Century Russia*, ur. Wendy Rosslyn, Ashgate Publishing Limited, Hampsire, 111–128.
- Rosslyn, Wendy (2003) „Women in Russia (1700-1825): Recent Research”, u: *Women and Gender in 18th-Century Russia*, ur. Wendy Rosslyn, Ashgate Publishing Limited, Hampshire, 1–34.
- Savkina, Irina (2001) „Pišu sebja...”: *Avtodokumental'nye ženskie teksty v ruskoj literature pervoj poloviny XIX veka*, doktorska disertacija, University of Tampere, <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/67429/951-44-5059-0.pdf?sequence=1>, posjet 21. prosinca 2013.
- Solov'ev, Oleg (2004) *Ėrotika v ruskih dvorcah*, Izdatel'skij dom „Geleos”, Moskva.
- Woronzoff-Dashkoff, A. (1994) „Dashkova, Ekaterina Romanovna”, u: *Dictionary of Russian Women Writers*, ur. Marina Ledkovsky, Charlotte Rosenthal i Mary Zirin, Greenwood Press, Connecticut, 142–144.
- Woronzoff-Dashkoff, A. (1996) „E. R. Dashkova: First Woman Member of the American Philosophical Society”, *Proceedings of the American Philosophical Society* 140, 3, 406-417. <http://www.jstor.org/stable/987316>, posjet 14. prosinca 2013.

SUMMARY

Adrijana Vidić

CATHERINE THE GREAT, CATHERINE THE LITTLE: CONTRADICTIONS OF THE 18th-CENTURY AUTOBIOGRAPHICAL SELF

This paper analyses narrative strategies used in the autobiography of Yekaterina Dashkova, an unusual public figure of the 18th-century Russia. Due to the nature of her performance within the gender normed context construction of textual identity becomes a series of narrative compromises between the public and the private roles, which is here presented with a special emphasis on the issues of gender and relationality.

Key words: *Yekaterina Dashkova; autobiography; private and public; gender; identity*